

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mustonen, Sanna; Aalto, Eija

Title: "Pääsen vihdoon puhumaan tästä" : venäläistaustaiset yliopisto-opiskelijat Ukrainan sodan varjossa

Year: 2023

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Kirjoittajat & Niilo Mäki Instituutti, 2023

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Mustonen, S., & Aalto, E. (2023). "Pääsen vihdoin puhumaan tästä" : venäläistaustaiset yliopisto-opiskelijat Ukrainan sodan varjossa. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti : NMI-bulletin*, 33(4), 50-70.

”Pääsen vihdoon puhumaan tästä” – Venäläistaustaiset yliopisto-opiskelijat Ukrainan sodan varjossa

1 Johdanto

Tarkastelemme tässä artikkelissa suomalaisen yhteiskunnan polarisaatiota (Brandsma, 2017; Saresma, 2019) venäläistaustaisten yliopisto-opiskelijoiden kertomien kokemusten kautta, kun Ukrainan sodan syttymisestä oli kulunut vuosi. Venäjän hyökkäyssota herätti oikeutetusti myötätunnon ukrainalaisia kohtaan. Toisaalta se kiristi ilmapiiriä suhteessa kaikkiin venäläisiin ja venäjänkielisiin – myös niihin, jotka eivät ole osallisia sotaan.

Venäjänkieliset ovat Suomen suurin kielivähemmistö (Tilastokeskus, 2023). Vuonna 2021 venäjänkielisiä oli Suomessa Tilastokeskuksen (2022) mukaan noin 87 500. Venäjänkielisten ihmisten tausta voi olla muuallakin kuin Venäjällä. Esimerkiksi Ukrainasta paenneiden äidinkieli on usein venäjä. Kuitenkin myös venäläistaustaisten ihmisen määrä on kasvanut Suomessa: joulukuun 2021 jälkeen on Suomesta hakenut oleskelulupaa 23 207, kansainvälistä suojelua 1 773 ja kansalaisuutta 3 952 venäläistä (Maahanmuuttovirasto, 2023a). Lisäksi suomalais-venäläisten (avio)liittojen myötä on paljon kaksikielisiä ja kahden kulttuurin välillä eläviä lapsia, nuoria ja aikuisia, jotka joutuvat nyt useilla elämänalueilla navigoimaan uudella tavalla taustansa ja identiteettinsä kanssa. Venäjänkielisten ja venäläistaustaisten joukko Suomessa on siis varsin moninainen.

Tutkimuksissa on pitkään raportoitu Suomessa asuvien venäläistaustaisten ihmisten kokemuksia syrjinnästä, vaikeuksia integroitua ja saada ystäviä sekä omien etnisten yhteisöjen tiivyyttä ja tärkeyttä (Rynkänen & Pöyhönen, 2010; Varjonen ym., 2017). Hyökkäyssota on lisännyt eristäytymistä, ja mediakeskustelussa on tullut esiin, että venäläistaustaiset ovat joutuneet piilottelemaan omaa taustaansa, identiteettiään ja kieltään eri tilanteissa (Pöyhönen, 2023). Taloustutkimuksen vuoden 2023 alussa tekemän kyselytutkimuksen mukaan venäläistaustaisiin maahanmuuttajiin suhtaudutaan nyt eri tulijaryhmistä kaikista negatiivisimmin (Valtanen & Hanska, 2023). Tämän tutkimuksen tekemisen aikaan esimerkiksi liike-elämässä, urheilussa sekä kulttuuri- ja taidealoilla kansainvälinen kanssakäyminen Venäjän kanssa on pakotteiden myötä lähes lakannut. Myös Suomessa asuvat venäjänkieliset tai venäläistaustaiset henkilöt joutuvat kantamaan osansa tästä poliittisesta tilanteesta, vaikka pakotteet eivät virallisesti heitä kosketakaan.

Toisaalta Suomen vieraskielisen väestön rakenne on viime aikoina muuttunut, kun Suomi on vastaanottanut paljon myös ukrainalaisia; tilapäistä suojelua on hakenut sodan sytyttyä puolentoista vuoden aikana lähes 54 000 Ukrainan kansalaista (Maahanmuuttovirasto, 2023b). Sodan ei odoteta päättyvän pian, ja myös jälleenrakentamisen aika tulee olemaan pitkä. Voidaan siis olettaa, että ukrainalaisia jää Suomeen vielä vuosiksi, osa heistä pysyvästi.

Polarisaation ja eri väestöryhmien välisen segregaaation ehkäisemiseksi on ensiarvoisen tärkeää alkaa etsiä keinoja, kuinka rakentaa dialogia ja ymmärrystä (Saukkonen, 2023; <http://www.depolarize.fi/>). Sekä venäläistaustaisten että ukrainalaisten on tärkeää voida kokea kuuluvansa osaksi suomalaista yhteiskuntaa. Lisäksi on tarpeen pitää esillä molempien ryhmien moninaisuutta ja myös keskinäistä limittyneisyyttä: Ukrainalla ja Venäjällä on pitkät yhteiset juuret ja suvuilla voi olla kytköksiä molempiin maihin. Ukrainassa puhutaan yleisesti ukrainaa ja venäjää yhdistävää sosiolektia, suržykiä. Lisäksi merkittävä osa Suomeen tulleista ukrainalaisista on venäjänkielisiä.

Polarisaatiossa on kyse me vastaan ne -ajatusmallista (Brandsma, 2017). Ongelmallisen siitä tekee asetelma, jossa ryhmiä asetetaan mustavalkoisesti ja ehdottomasti vastakkain ryhmien oletettujen ominaisuuksien perusteella. Polarisaatiota lietsotaan identiteettipuheella, jossa tiettyä ihmisryhmää käsitellään yhtenäisenä ryhmänä, esimerkiksi ”venäläisinä”, ja ryhmään kuuluvat kohdataan kielteisen stereotyyppisen mielikuvan kautta. (Brandsma, 2017.) Brandsma huomauttaa, että myös positiiviset mielikuvat voivat olla mustavalkoisia ja siten vahvistaa polarisaatiota, me vastaan ne -kahtiajakoa. Saresma (2019) toteaa, että myös solidaarisuus perustuu ajatukseen meistä ja muista. Hänen mukaansa olennaista onkin, korostaako ajattelutapa ryhmien välistä erontekoa ja joidenkin poissulkemista vai kytketäänkö ”meihin” myös ne, joihin koetaan solidaarisuutta.

Tämän tutkimuksen tavoitteena ja motivaationa on nostaa kuuluville venäläistaustaisten ihmisten ääniä ja kokemuksia, joita on sodan syttymisen jälkeen vähemmän kuultu. Kuten Brandsma (2017) toteaa, ensimmäinen askel kohti polarisaation purkamista on sävyjen näkeminen ihmisryhmissä ehdottomien luokkien asemesta. Lisäksi hänen mukaansa on tärkeä havaita, että polarisaatio rakentuu tunnekokemuksille ja vaistomaiselle tunnedynamiikalle, eikä sitä siksi voi ehkäistä pelkästään faktoja esittämällä. Tarvitaan siis ihmisten tarinoita.

Tarkastelemme, kuinka osallistajat diskursiivisin keinoin positioivat itseään ja kuinka heitä positioidaan suhteessa muihin. Positiointi merkitsee osista ja identiteeteistä neuvottelua: mistä yksilöitä pidetään vastuullisina ja syyllisinä ja mikä on heidän ansiotaan, mistä he kieltäytyvät ja mitä hyväksyvät, miten heidät hyväksytään ja mistä he joutuvat kamppailemaan yhteisöissään (esim. Harré, 2012). Positiointi voi merkitä myös sisäisiä konflikteja, ristiriitoja yksilön itsensä positioinnissa (Harré & Moghaddam, 2008). Positioinnit kytkeytyvät siihen, keitä pidetään luotettavina, ”meihin” kuuluvina, ja ketkä asemoidaan ulkopuolisiksi (Moghaddam & Harré, 2010; vrt. myös Brandsma, 2017).

Positiointeihin kuuluu myös kulttuurisesti rakentuvia odotuksia moraalista velvoitteista ja oikeuksista – esimerkiksi tietyissä asemissa tai rooleissa (kuten vaikkapa opettajina) toimivilta ihmisiltä odotetaan tietynlaista tapaa toimia ja puhua – ja mikäli näitä odotuksia ei täytetä, sitä joudutaan selittämään (Harré & Langenhove, 1999). Positiointien moraalinen ulottuvuus voi merkitä myös sisäistä reflektointia omista vastuista, kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa tapahtuvaa itsen ja toisen positioiden moraalista punnitsemista ja laajemmin ottaen valtion välisten suhteiden moraalista arvottamista (Harré, 2012).

Tässä tutkimuksessa selvitämme, 1) miten venäläistaustaiset yliopisto-opiskelijat positioivat itsensä ja 2) miten he kokevat tulevansa positioiduksi suhteessa Venäjään ja venäläisyyteen. Tarkastelemme myös, mitä ovat tarinalinjat (*story-lines*) (Harré & Langenhove, 1999), joissa positioinneista neuvotellaan, eli suhteessa keneen sekä millaisissa ajallisissa ja paikallisissa konteksteissa venäläistaustaiset opiskelijat neuvottelevat omista positioistaan.

2 Aineisto ja menetelmät

Aineistomme koostuu neljästä yliopisto-opiskelijan haastattelusta (haastattelu 1: 59 min; haastattelu 2: 61 min; haastattelu 3: 66 min; haastattelu 4: 46 min). Haastateltavat opiskelevat eri aineiden opettajiksi. Kaikilla osallistujilla on venäläistä sukutaustaa ja läheisiä ihmissuhteita Venäjällä. Kolme haastateltavista on syntynyt Suomessa, ja heidän äitinsä on venäläinen, yhdellä on myös isän puolelta venäläistä taustaa. Neljäs haastateltavista on syntynyt Venäjällä venäläiseen perheeseen, opiskellut siellä suomea ja muuttanut sittemmin Suomeen jatkamaan opintojaan. Haastattelut tehtiin suomeksi ja puolistrukturoituina temahaastatteluina alkuvuodesta 2023, kun sodan syttymisestä oli kulunut vuosi, ja ne nauhoitettiin. Molemmat tutkijat olivat läsnä haastattelijoina.

Kysymykset koskivat opiskelijoiden kokemuksia kuluneesta vuodesta sekä heidän kohtaamiaan tilanteita ja ihmisiä, käymiään keskusteluja, seuraamia medioita sekä tapansa käsitellä sodan kärjistämää ilmapiiriä venäläisyyttä kohtaan. Haastatteluissa opiskelijoille annettiin tilaa reflektoida kokemuksiaan, ajatuksiaan, tunteitaan ja omaa venäläistä taustaansa mahdollisimman vapaasti. Haastateltavat olivat puhujina ja oman elämänsä erittelijöinä hyvin erilaisia: joku puhui tiiviimmin ja yleisemmällä tasolla ja toinen taas kuvasi ajatuksiaan ja kokemuksiaan hyvin konkreettisesti ja lukuisin esimerkein.

Tutkimukseen pyydettiin kirjalliset tutkimusluvut jokaiselta haastateltavalta. Haastateltavien anonymiteettiä suojattiin mahdollisimman tarkasti: heille ei annettu esimerkiksi sukupuolen paljastavia pseudonyymeja, vaikka tutkimustulosten kannalta voisikin olla relevantti taustatieto, onko haastatelluilla realistinen pelko tulla värvätyiksi Venäjän tai Suomen puolustusvoimien palvelukseen. Venäläistaustaisten opiskelijoiden määrä on Suomessa kuitenkin siinä määrin rajallinen, että heidän sukupuoltaan, kansallisuuttaan tai tarkkaa ikäänsä ei taustatietona kerrota. Haastateltavilla on sukua Venäjällä, joten heidän tunnistettavuutensa oli siitäkin näkökulmasta tärkeä suojata.

Tutkimusprosessin eettisyydestä on kaikkiaan huolehdittu tarkasti: aiheen sensitiivisyys otettiin huomioon varmistamalla, että haastattelutilanne oli mahdollisimman turvallinen ja kunnioittava, ja haastateltavilla oli vapaus nostaa esiin näkökulmia tai jättää niitä myös kertomatta. Tekemiemme tulkintojen varmistamiseksi ja mahdollisten tunnistettavien yksityiskohtien eliminoimiseksi haastateltaville on myös annettu mahdollisuus kommentoida artikkeleita käsikirjoitusvaiheessa.

Analysoimme haastattelut hyödyntäen kriittisen diskurssintutkimuksen lähestymistapaa (Heller, 2001; Pietikäinen & Mäntynen, 2019; Heller ym., 2018). Kriittinen diskurssintutkimus kiinnittää kielen ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin ja auttaa tarkastelemaan, kuinka kielenkäytön tavat heijastavat ja myös rakentavat sosiaalista todellisuutta ja eriarvoisuuksia ihmisten välille. Kriittisessä diskurssintutkimuksessa ensimmäinen askel on kartoittaa aineistosta toistuvat teemat (Heller ym., 2018).

Aineistossamme on tunnistettavissa isona taustadiskurssina Suomessa ja läntisessä maailmassa vallalla oleva ”paha Venäjä” -diskurssi, johon kaikki osallistujat joutuvat peilaamaan ja positioimaan itseään. Lisäksi tunnistimme osallistujien puheesta kolme muuta keskeistä puhumisen tapaa, joita rakennettiin suhteessa tähän valtakurssiin: 1) identiteettiristiriidan, 2) pelon ja 3) toivon diskurssi.

Hyödynnämme diskurssien analyysissä positiointiteorian viitekehystä (Harré & Langenhove, 1999; ks. myös Depperman, 2015; positiointiteoriasta analyttisena välineenä kriittisessä diskurssin tutkimuksessa Kayi-Aydar, 2018). **Positointi** on diskursiivista toimintaa ja saa näin ollen ilmenemismuotonsa **puheena ja toimintana**. Positointi on myös dynaamista: neuvottelemme positioinneistamme jatkuvasti suhteessa erilaisiin ajallisiin ja paikallisiin **tarinalinjoihin** (*story-lines*) (Harré & Langenhove, 1999; Harré, 2012). Seuraavassa kuviossa (Harré & Langenhove, 1999; Harré, 2012) on tiivistettynä nämä kolme toisiinsa kietoutunutta ulottuvuutta.

[Kuvio 1 tähän]

Kuvio 1. Analyysissä käytetty positiointiteorian viitekehys.

Positointi kytkeytyy alati kehkeytyvään, ajalliseen ja paikalliseen **tarinalinjaan** (Harré, 2012). Olemme tunnistaneeet haastateltavien puheesta kolme keskeistä tarinalinjaa: 1) oma elämäkaari perhesuhteineen, 2) sosiaaliset verkostot Suomessa ja 3) institutionaaliset tilanteet. Kussakin tarinalinjassa venäläistaustainen opiskelija positioituu eri tavoin: hänellä on erilaisia oikeuksia ja vastuita ja hän on eri tavoin haavoittuvainen. Näin **puhe ja toiminta** erilaisissa tilanteissa saa merkityksensä positiointien ja tarinalinjojen tuottaman tulkintakehyksen kautta (Harré, 2012).

3 Tulokset

Seuraavaan taulukkoon on koottu haastateltavien puheesta tunnistamamme diskurssit (sarakkeissa), tarinalinjat (riveillä) sekä keskeiset positiointeihin kytkeytyvät kokemukset (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Diskurssit ja niiden sisältämät tarinalinjat.

[Taulukko 1 tähän]

Analysoimme ja kuvaamme näihin diskursseihin ja tarinalinjoihin kytkeytyviä haasteltavien kokemuksia seuraavissa alaluvuissa.

3.1 Identiteettiristiriidan diskurssi

Tarinalinjana oma elämänkaari, perhe ja suku

Identiteettiristiriidan diskurssi rakentuu haastateltavilla etenkin suhteessa oman elämänkaaren tarinalinjaan. Sota on aiheuttanut syyllisyyden ja voimattomuuden tunnetta, ja omaa positiota on haastava jäsentää: ”kun puhutaan Venäjän tai siis Ukrainan tilanteesta, on vaikea hahmottaa, että miten mä voisin tästä kertoa” (haastateltava 2).

Haastateltavat ovat lapsuudessaan positioineet itseään myönteisesti suhteessa venäläisyyteen, vaikka Suomessa lapsuutensa asuneet kertovat myös syrjintäkokemuksista: ”No semmoisia satunnaisia niinku ryssittelyä joo sitähan se on ollut” (haastateltava 1). Kokemukset ovat saattaneet pakottaa puolustautumaan ja positioimaan itseä etenkin suomalaiseksi. Kuitenkin haastateltava 1 kuvaa, että hän on ollut ylpeä taustastaan, etenkin kahdesta kielestään, ja arvelee tämän johtuvan erityisesti siitä, että ”äiti ei ole itse yrittänyt suomalaistua”.

Haastateltava 1 kiteyttää kokemuksensa sodan ajalta sanaan ”ristiriitainen”. Hän pohtii yhden yön aikana tapahtunutta käännettä, joka pakotti hänet reflektoimaan positioitaan uudella tavalla:

– ei tarkoita että se mun koko identiteetti pyyhkiytyy sillä pois, että mä en niinku hyväksy tota niinku noita sotatoimia ja tommoista että kun se on paljon muutakin kuin se ja – – kuin se yks päättäjä se mitä mä ajattelen siitä maasta – – käytännössä mulla on niinku kaksi eri maailmankuvaa. Mulla on se niinku suomen kielen kautta tullut maailmankuva ja sitten venäjän kielen kautta tullut maailmankuva – – ja mä sitten tavallaan niinku ajatuksissani pompin niitten välillä ja joskus ne sekoittuu (Haastateltava 1)

Myös haastateltava 2 reflektoi identiteettiään ristiriitaiseksi sodan syttymisen jälkeen. Hän kuvaa kokemuksiaan ja tunteitaan, joiden kautta positioi itsensä myös syylliseksi ja vastuulliseksi tilanteessa, vaikka hänellä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa siihen. Toisaalta hän ei halua positioida itseään ”uhriksi” vaan katsoo tilannetta ukrainalaisten näkökulmasta:

– – kyllä aika rankka vuosi oli – – pyrin tuota tekemään kaikki mitä mä pystyn. Mutta alussa oli ihan niinku tosi raskasta se niinku ajatus, että miksi tällöinen tapahtui ja miksi se tapahtui ne kaikki meille – – mä olen tosi syyllinen vaikkapa mulla ei ole niinku minkäänlaista suhdetta sinne asiaan että mä en pysty niinku milläkin tavalla vaikuttamaan siihen (Haastateltava 2)

– – ja se on niinku tässä ristiriitainen tilanne, koska mä oon itte mun mielestäni – – en voi sanoa en halua sanoa uhri, koska varmasti Ukrainassa on oikeasti ihan niinku ihmiset jotka kokevat ja tää sotaa mutta mä koen vähän eri tavalla. Ja miten mä voisin muille vielä auttaa, jos mulla ei ole niinku resursseja itse auta ketään? (Haastateltava 2)

Haastateltava 3 taas ei ole kertomansa mukaan ennen sotaa problematisoinut omaa identiteettiään: ”Mä en ole koskaan ajatellut itseäni toisen sukupolven maahanmuuttajana – – mä oon ihan yhtä samalla tavalla suomalainen kun mitä kaikki muutkin”. Haastattelussa rakentuu kuitenkin ristiriitainen positiointi venäläisyyden ja suomalaisuuden ristivedossa.

Haastateltava 3 kertoo positioineensa itsensä suomalaiseksi, missä venäläistaustaisen äidin vaikutus on ollut merkittävä: ”Ehkä mun perhe on siinäkin vähän kummallinen venäläinen perhe tai ainakin mitä mä oon kuullut muilta. Meillä ei kauheasti ole muita venäläisiä kavereita. Äiti on kauheasti halunnut olla niinku suomalainen.” Toisaalta hän toteaa, että syvemmin ajatellessa venäläinen kulttuuri on kuitenkin tärkeä asia heidän elämässään, ja hän on myös positioinut itseään vastoin äitinsä toiveita venäläiseksi:

Mä en ainakaan aio niinku vaikka kuinka äiti haluaa sillei että voisitko sä olla vähän enemmän suomalainen mut en mä tiedä, mä olen tyytyväinen siihen mitä mä olen tällä hetkellä se on ihan fine. Mä tykkään mun nimestä, mä tykkään niinku, niin jos tulee esimerkiksi mun kotiin niin huomaa, että siellä on sellaisia pieniä venäläissävytteisiä, mulla on ikoni seinällä ja muuten tämmöistä (Haastateltava 3)

Sota on kuitenkin pakottanut hänet miettimään ”omaa elämää uudestaan”. Vallalla oleva diskurssi on ristiriidassa hänen oman lämpimän suhteensa kanssa.

Mä niinku en mä tiedä mä tykkään niinku Venäjästä. Venäjä on niinku ihana. Mä niinku mulla on tosi lämpimiä fiiliksiä sitä kohtaan ja se on jotenkin tosi vaikea tällä hetkellä niinku olla silleen niinku positiivinen Venäjää kohtaan, koska yleinen asenne on hyvin negatiivinen, niin sitten just tavallaan on vaikea ehkä puhuakin –. (Haastateltava 3)

Ristiriitainen positiointi korostuu oman perheen ja suvun kanssa vuorovaikuttaessa. Sota on synnyttänyt kaikilla haastateltavilla jonkinvertaisen ideologisen ristiriidan perheen tai suvun kesken. Haastateltavat ymmärtävät venäläisen median ja propagandan vaikutuspiirissä elävää perhettään, vaikka eivät jaa heidän ajatusmaailmaansa. Tilannetta mutkistaa se, että läheisiä suhteita on myös Ukrainaan: ”lähes kaikilla venäläisillä tai venäjänkielisillä kenet tunnen tai tiedän niin heillä on Ukrainassa joko sukua tai – – kavereita, ystäviä” (Haastateltava 1). Kaksi haastateltavista on tehnyt myös Suomessa vapaaehtoistöitä ukrainalaisten pakolaisten hyväksi.

Seuraavassa katkelmassa haastateltava 1 kuvaa ristiriitaisia tunteitaan suhteessa venäläisiin ja ukrainalaisiin läheisiinsä, joilla on erilainen ymmärrys nykyisestä poliittisesta tilanteesta. Toisaalta hän toteaa, että lähtökohtaisesti kansat tai kansalaiset eivät ole [sodassa] vastakkain, ja positioi näin sekä ”kansalaiset” että myös itsensä irti poliittisista ideologioista:

Oon yrittänyt olla puhumatta siitä. Ihan sen takia koska en varmaan pärjää pärjäisikään sen kanssa – – kyllähän se surettaa kun tuntee ne ihmiset ja oon aina ajatellut niin hyvää niistä ja sitten joskus paljastuukin että no toi ei ihan. Ihan nyt sitten niinku. Oo niinku samoilla linjoilla, mutta sitten taas jos sen venäläisen television avaa niin siinä varmaan löytyy niinku se syy miksi on vääriä käsityksiä. Mutta ei siellä kuitenkaan ei nyt lähtökohtaisesti niinku kansat – – kansalaiset siinä ole vastakkain. Mutta se menee kanssa niin poliittiseksi, että mä en. Mä halunnut pystyä siihen myöskään. (Haastateltava 1)

Myös haastateltava 2 kuvaa ideologista ristiriitaa venäläisen perheensä kanssa: ”ensin se näytti vähän siis yleisellä tasolla tosi kauhealta niinku pelottavalta, mutta sitten se on tullut

ihan käytännössä esiin, että perheessä meillä on vähän niinku aika monimutkaiset suhteet.” Hän kokee perheensä elävän propagandakuplassa mutta tulee samalla tavoin Venäjällä asuvan perheensä positioimaksi: ”Hän on nyt ihan se Suomessa asuva ihminen, hän ei varmasti ymmärrä meitä – – siis heidän mielestä – – mä oon kuplassa.”

Tarinalinjana sosiaaliset verkostot Suomessa

Sodan syttymisen jälkeisissä kokemuksissa kaikkien haastateltavien puheesta välittyy yksinäisyys omien tunteiden, kokemusten ja ajatusten kanssa. Haastateltava 1 puolestaan kuvaa sosiaalisia verkostojaan ja yksinäisyyttään tässä tilanteessa seuraavasti:

– – mulla on paljon paljon paljon niinku kavereita ja tuttuja jotka on puoliksi venäläisiä ja venäläisiä mutta kaikista lähimmät on kuitenkin suomalaisia niin tuntuu että on tosi yksin siinä ja sitten samalla että koko maailma on vastaan ja kukaan ei ymmärrä. (Haastateltava 1)

Sota on tehnyt käänteitä myös siinä, että sekä kaverit että puolituntemattomat ovat alkaneet positioida haastateltavia ennen kaikkea venäläisiksi. Haastateltava 3 positioi itsensä tässä tarinalinjassa ennen kaikkea suomalaiseksi ja kokee, että Venäjän hyökkäyssodan alettua suomalaiset ovat alkaneet positioida hänet paitsi venäläiseksi, myös Venäjän politiikan asiantuntijaksi:

Ehkä tää on se päällimmäinen fiilis, että musta on tehty enemmän venäläinen kuin mitä mä olen, niinku omassa päässäni ikinä aikaisemmin ollut. Niinku mä olen kaikkien venäläisten edustaja kaikille kavereilleni – – mulla on ristiriitaisia fiiliksiä tästä. – – Mua jotenkin ärsyttää kun koko aika joku tulee ja kysyy – – mitä ne venäläiset sanoo siitä mitä Putin sanoo ja sitten tekee mieli sanoa no ne sanoo sen mitä niinku valtion propaganda sanoo sitten valtion propagandasta on varmaan suomenkin lehdet ihan täynnä (Haastateltava 3)

Toisaalta haastateltavilla on läheisiä ystäviä, jotka eivät positioi heitä stereotyyppisesti eivätkä kytke heidän venäläisyyttään politiikkaan, vaikka tilanne vaikuttaakin niin ”monimutkaiselta”, ettei kenenkään uskota täysin ymmärtävän heidän kokemaansa (haastateltava 2). Muiden kuin aivan läheisten kanssa haastateltavat ovat jatkuvasti varovaisia.

– – mun ystävät ja kaverit pystyvät suhtautumaan tähän vähän avoimesti ja ilman mitään stereotyyppiä – – Jos mä oon tuntemattomien ihmisten kanssa, mä en ole varma pystyvätkö ne ymmärtämään tätä, että pystyvätkö ne vähän säätelemään semmoisia ilkeitä kommentteja (Haastateltava 2)

Tarinalinjana institutionaaliset tilanteet

Haastateltavat ovat päätyneet neuvottelemaan positiostaan myös tulevina opettajina. Opettajan rooliin kuuluu odotuksia vastuusta sekä oppilaiden luottamuksen ja kunnioituksen saavuttamisesta. Venäläistaustaisena opettajana positio näyttäytyy haastavana: haastateltavat ovat pelänneet oppilaiden reaktioita ja sitä, kyseenalaistetaanko heidät tai heidän opettajapositionsa. Seuraavassa esimerkkikatkelmassa haastateltava 1 kuvaa tilannetta, jossa hän kohtasi yläkouluryhmän sodan juuri syttyä. Opiskelija positioi itsensä moraalisesti vastuulliseksi käsittelemään tilannetta ja kuvaa avuttomuuttaan ja ponnisteluaan tilanteessa:

– – mä olin kanssa hukassa, että mitä mä niille sanon kun vaan tarttis in itekin jonkun joka mulle sanoo että kaikki on hyvin ja näin niin ihan siis että kysyn että onko, haluatteko niinku sanoa jotain tai kysyä – – ja yritin niinku tavallaan kuunnella, mutta ei niillä hirveästi sitten ollut siinä mitään ja sitten siinä piti sanoa just se että nyt se on venäjän merkitys venäjän kielen merkitys varmaan kasvaa just että kun Ukrainassa puhutaan kuitenkin venäjää. (Haastateltava 1)

Haastateltava 1 perusteli oppilaille ”venäjän” (ja tarkensi: ”venäjän kielen”) merkitystä ennen kaikkea sillä, että kieltä puhutaan Ukrainassa. Näin haastateltava irrottautuu ja irrottaa myös kielensä Venäjästä, vaikka hänen omat juurensa ovat siellä.

Haastateltava 2 puolestaan kertoo tilanteesta, jossa oppilaat positioivat hänet negatiiviseen sävyyn venäläiseksi. Hän vastusti tätä positiointia keskeyttämällä keskustelun nopeasti:

– – joku oppilas – – etkö sä huomannut, että hän on venäläinen [”venäläinen” hyvin painokkaasti ja ilkeään sävyyn]. Näin että niinku sävyssä oli jotain mä oon huomannut. Mä huomasin sitä heti sen heti ja kerroin okei, no tää tää ei niinku liity milläkin tavalla nyt asiaan ja – – mä siis mä estin tätä keskustelua heti (Haastateltava 2)

Haastateltava 3 puolestaan kuvaa ristiriitaisia tunteita tilanteessa, jossa hänen odotettiin kohtaavan osana opintojaan ukrainalaisia lapsia, kun samaan aikaan oma sukulainen on sodassa ukrainalaisia vastaan. Hän ymmärtää ukrainalaisten ”iso paha” -diskurssin, mutta samanaikaisesti ei voi positoida perhettään ja sukuaan ”pahoiksi tyypeiksi” lämpimien lapsuusmuistojen vuoksi.

– – mä ajattelin että mä en halua mennä niinku sinne missä on ukrainalaisia lapsia, koska sitten ne muistuttaa tästä koko sen niinku ajan kun mä oon siellä – – mä ymmärrän tietysti niinku ukrainalaisten pointin sille että niille niinku venäläiset on niinku se iso paha tällä hetkellä. Mä en voi ajatella että sillä tavalla, koska ne on – – mun sukulaisia, ne on niitä tyypejä, jotka silloin kun mä olin pieni niin nosti mut niinku maasta ja heilutti ympäriinsä ja antoi aina suklaata kun mä tulin käymään niinku mä en voi ajatella että ne on pahoja tyypejä. (Haastateltava 3)

3.2 Pelon diskurssi

Haastateltavat kuvasivat pelkoa, jota kiristyneet asenteet venäläisyyttä kohtaan aiheuttavat. Pelon diskurssiin liittyivät myös kuvaukset siitä, miten yhtäältä itse suojaudutaan ja toisaalta suojellaan läheisiä. Toiminnan tasolla nämä merkitsivät esimerkiksi jatkuvaa ympäristön monitorointia ja oman käytöksen kontrollointia sekä poliittisten puheenaiheiden välttelyä tai oman venäläisyyden piilottamista sosiaalisissa verkostoissa. Osallistujat eivät enää tuottaneet venäläisyyteen liittyvää sisältöä sosiaaliseen mediaan tai keskustelleet sodasta tai politiikasta mahdollisesti edes perheensä kanssa. Huomionarvoista on, että haastateltavan 2 puheessa sana *pelottava* toistuu 17 kertaa ja sana *pelko* kolme kertaa.

Tarinalinjana oma elämänkaari, perhe ja suku

Oman elämänkaaren, perheen ja suvun tarinalinjassa haastateltavat positioivat itsensä vastuullisiksi suojaamaan läheisiään ja perheen ja suvun sisäisiä suhteita. He mm. välttävät sodasta puhumista, mikäli perheen sisällä on poliittisia näkemyseroja. Haastateltava 4 positioi oman äitinsä vahvatahtoiseksi ”tyypilliseksi venäläiseksi”, joka seuraa enemmän venäläistä mediaa ja jonka kanssa hän ei halua joutua riitoihin ja väistää siksi puheenaihetta:

No niin äiti seuraa ehkä valitettavasti enemmän Venäjän uutisia kuin Suomen uutisia, niin sitten se tavallaan ehkä näkyikin sitten siinä – – sen takia mä en ei me sen kanssa ihan hirveästi puhuta niinku vaikka tästä tilanteesta koska niinku en mä halua tavallaan joutua mihinkään ristituleen niin sitten se saattaa heittäytyä marttyyriksi ja niin sitten mä en niinku jaksa lähteä vaikka vääntää sen kanssa sitten niistä asioista niin. – – Mä vaan yritän välttää että en mä sitä tavallaan halua miettiä sen kummallisemmin ja kun ei me niinku puhuta siitä kumminkaan mitenkään usein, niin ei ole mitenkään ole silleen raskasta, että näin on. – – Se nyt on kuitenkin meidän perheessä hyvin tunnettua, että äiti on – – ehkä vähän semmoinen aika tyypillinen venäläinen, se on ehkä lähinnä vaan semmonen no vitsi ollut jo kauan että se on semmoinen aika kovaaäninen ja tosi voimakastahtoinen – –. (Haastateltava 4)

Haastateltava 4 vaalii näin perhesuhteitaan eikä provosoi perheen sisäisiä näkemysristiriitoja.

Positioituminen läheisten suojelijoiksi näkyy myös haastateltavien toiminnassa perheen ulkopuolella. Haastateltavan 3 äiti on linjannut, että perhe ei esitä minkäänlaisia mielipiteitä sosiaalisessa mediassa niin kauan kuin Venäjällä asuvat sukulaiset eivät ole tehneet valintaa olla julkisesti sotaa vastaan. Näin Suomessa asuva perhe suojelee Venäjällä asuvaa sukua ja myös rintamalle lähdössä olevaa nuorta sukulaismiestä, vaikka venäläissyntyinen äiti on muuten jo pitkään identifioitunut suomalaiseksi ja ”hylännyt Venäjän”.

Mutta niinku Venäjän puolesta äiti on niinku hylännyt sen maan niinku silleen jotenkin niin äiti ei halua myöskään mitenkään sekottaa pakkaa muille sukulaisille varsinkin kun nytten se yks [sukulainen] on siellä koulutuksessa niin tota meillä on just se, että mitään ei laiteta mihinkään niinku sosiaaliseen mediaan tai – – mihinkään mikä voi mitenkään niinku – – negatiivisesti vaikuttaa sukulaisiin. Yksityisesti saa puhua mutta niinku mitään ei julkisesti laiteta mihinkään

suuntaan, ei sodan puolesta eikä sotaa vastaan. -- Mä että okei ne on sopinut jotain keskenään sukulaisten kanssa -- ja jos ne lähtee siellä osoittamaan mieltään ja barrikaadeille niin -- sitten ne on tehnyt sen tietoisesti valinnan että ne haluaa niinku olla julkisesti sitä sotaa vastaan mutta niin kauan kun ne ei tee mitään niinku tämmöistä isompaa julkista niinku osoitusta me ei sanota mitään. Ei oo meidän juttu sanoo joo. (Haastateltava 3)

Toisaalta haastateltavat kertovat, kuinka myös heidän perheensä on pyrkinyt suojelemaan heitä. Jo ennen sotaa haastateltavan 3 äiti oli huolissaan venäläisperäiseen nimeen liittyvistä positioinneista: haasteista työllistymisessä ja syrjinnän riskistä. Haastateltava 3 halusi kuitenkin vaihtaa itselleen sukunsa venäläisen sukunimen ja positioi näin vahvasti itsensä osaksi venäläistä sukutaustaansa.

Äiti oli sillei et ootko sä ihan varma että sä et halua vaihtaa takaisin [haastateltavan sukunimi]? Äiti oli kauhean huolissaan siitä, että niinku tyyliin työpaikan saaminen tai tämmöinen että jos niinku sua syrjitään sen takia että sulla on tommonen nimi että kun ne näkee sen nimen siinä hakemuksessa niin se että juu ei ainakaan tota (Haastateltava 3)

Haastateltavan 4 perheessä puolestaan isä suojelee lastaan ja kehottaa välttämään matkustamista sodan aikana Venäjälle sukujuhlisiin. Vaikka haastateltava positioi itsensä kaksoiskansalaiseksi, joka voi ylittää rajan ilman ongelmia, isä kokee tilanteen turvattomana.

Kun mun serkulla on toukokuussa kolmekymppiset ja sinne olisi tulossa niinku koko se meidän suku niin äiti toivoo, että mäkin olisin sitten lähtenyt juhlistamaan niitä. Niin sitten isä oli vähän silleen, että jos et nyt niinku sodan aikaan sinne menisi vaikka on mullakin niinku kaksoiskansalaisuus ja ei tavallaan rajalla tulis mitään ongelmia. (Haastateltava 4)

Haastateltavat perheineen siis kokevat tarvetta sekä suojautua että suojella läheisiään.

Tarinalinjana sosiaaliset verkostot Suomessa

Kaikki haastateltavat kuvasivat, miten sodan syttymisen jälkeen pelko ja positiointi venäläiseksi ovat johtaneet oman taustan piilottamiseen. Opiskelijat kontrolloivat ja monitoroivat omaa käytöstään, välttävät venäjän puhumista julkisilla paikoilla ja pelkäävät paljastumista esimerkiksi aksentin perusteella. Omasta taustasta mieluiten vaietaan, kuten haastateltava 3 kertoo:

Tavallaan tällä hetkellä niinku jos niinku tapaa uusia ihmisiä, niin esimerkiksi se että niinku mun äiti on venäläinen ei ole ensimmäinen asia minkä minä tuon niinku esille itsestäni -- mä en edes soita äidille kun mä oon yliopistolla -- niinku en mä niinku tavallaan ei ole tullut tänä vuonna sellaisia tilanteita missä mä niinku kulkisin tuolla ja puhuisin venäjää (Haastateltava 3)

Haastateltava 2 puolestaan kokee, että venäläisen taustan paljastaminen vaatii hyvin turvallisen ympäristön:

Haastattelija: Sä jossain kohti alkua sanoit, että sä et enää haluaisi kertoa sun taustasta niin onko se muuttunut nyt vuoden aikana?

Haastateltava 2: Joo joo kyllä just se se muuttui ennen sitä mä muistan kun mä olin vielä siis [kaupungin nimi] sitä kannustettiin ja mä puhuin avoimesti siitä. Nyt tällä hetkellä mun pitäisi ensin niinku miettiä OK onko mä niinku turvallisessa ympäristössä – – tällä hetkellä se on huomattavasti muuttunut että en mä halua enää tuoda mun taustaa tai esiin (Haastateltava 2)

Haastateltava 1 kertoo pohtivansa tarkkaan, jakaako sosiaalisessa mediassa mitään venäläiseen kulttuuriin liittyvää:

– – sitten myös niinku mitä itse jakaa omassa somessa. Oon tietysti jakanut venäläiseen kulttuuriin ja tämmöiseen liittyviä juttuja, joskus kirjoittanut niihin venäjäksi jotain ja kun on venäläisiä tai venäjänkielisiä seuraajia mutta niin vähän niinku miettiä kaksi kertaa taas että laitanko vai ei. (Haastateltava 2)

Katkelmassa haastateltava viittaa venäläisyyteen ennen kaikkea kulttuurin ja kielen kautta. Hän myös korjaa puheessaan seuraajiensa positiointia venäläisistä venäjänkielisiksi, minkä voi myös tulkita suojautumiseksi venäläisyyden kategorialta.

Haastateltavien kokema pelko kytkeytyy Venäjään ja venäläisyyteen kohdistettuihin negatiivisiin asenteisiin ja jopa avoimeen vihaan. Haastateltavat ovat törmänneet venäläisiin liittyviin stereotypioihin: esimerkiksi haastateltavan 4 äkkipikaisuus jossakin tilanteessa on tulkittu venäläiseksi piirteeksi.

Haastateltavat kuvasivat suojaavansa itseään loukkaavilta kommenteilta venäläisyyttä kohtaan ”laittamalla korvat tukkoon” (haastateltava 1) tai jättämällä muiden mielipiteet huomiotta (haastateltava 4):

Aina kun se niinku keskustelu lähtee menemään sinne suuntaan niin tekee vaan mieli laittaa siis korvat tukkoon kun että en halua edes kuunnella koska en halua vahingossakaan kuulla että joku sanoo jotain semmoista tosi negatiivista. – – Totta kai siis jos sodasta puhutaan niin negatiivista se on mutta siis semmoista niinku loukkaava semmoista syrjivää – – kun se on vaan justiin että mäkään en voi mitään sille että oon puoliksi venäläinen eikä tarvitsekaan voida. Mutta kun ei ole itsellä vaikutusvaltaa tuohon asiaan. (Haastateltava 1)

Mä en ihan hirveästi ota kuuleviin korviin tavallaan muiden ihmisten semmoisia turhia mielipiteitä. – – Äiti on aina sanonut, että kun ei sitä pidä hävetä – – totta kai saa puhua omaa toista äidinkieltä vapaasti ja niin sitten tietenkin kasvanut sillain – – ne jotka ajattelee sitten huonommin antaa niitten ajatella jos se niitten päivää piristää mutta ei se niinku mun päivää liikuta. (Haastateltava 4)

Yllä olevissa katkelmissa molemmat haastateltavat positioivat itsensä puoliksi venäläisiksi ja toteavat, ettei sitä tarvitse hävetä eikä sille ”tarvitsekaan voida” mitään. Syrjivät kommentit kuitenkin kohdistuvat heihin, vaikka heillä ei ole vaikutusvaltaa sotaan – eikä myöskään historian tapahtumiin (talvi- ja jatkosota tai isoviha), jotka ovat osaltaan rakentaneet Suomessa jopa sukupolvia kestänyttä syrjintää venäläisyyttä kohtaan. Haastateltava 1

kuvasikin Ukrainan sodan syyttymistä pelottavana uutena taitekohtana ja positiivisen kehityksen jälkeisenä ”paluuna alkuun”:

No se on se iso asia mikä pelottaa että kun jotenkin sitä ajatteli että on päästy kun se toinen maailmansota ja se aika jätti tietysti sen ajan ihmisiin tietynlaisen asenteen venäläisiä kohtaan minkä ymmärrän toisaalta niin ajattelin että siitä ollaan niinku pääsemässä yli. Että yhä harvempi ajattelee sillä lailla ja yhä useammalla on positiivisia kokemuksia venäläisistä ja Venäjästä. Mutta nyt tuntuu vähän että nyt palattiin niinku taas alkuun. (Haastateltava 1)

Historian pitkä jatkumo on siis raskas ja pelottava painolasti, kun haastateltavat positioivat itsensä ja tulevat positioiduksi venäläisiksi.

Tarinalinjana institutionaaliset tilanteet

Haastatellut kertoivat pelottavista tai huolta herättäneistä institutionaalisista tilanteista rajaviranomaisten kanssa, yliopistolla ja myös opetusharjoittelussa. Haastateltava 2 kertoi pelänneensä tiukoissa kuulusteluissa Venäjän puolella rajaa, jossa hänet positioitiin kahteen kertaan potentiaaliseksi Venäjän vastustajaksi ja ”salatiedon kuljettajaksi”, koska hän oli ollut vaihto-opiskelijana Yhdysvalloissa. Haastateltava 2 koki nämä positioinnit yksityisyyden loukkaamisena ja väärinä syytteinä ja vastusti niitä puheessaan.

Multa kysyttiin hirveästi kysymyksiä ennen siitä kahdeskymmenesneljäs päivänä, että miksi mä olin vaihto-opiskelijana -- ja ketkä mun ystävät ja mitä mä teen -- ei mulla ole mitään salatietoa -- Musta tuntuu että se on ollut hyökkäys -- henkilökohtaisen elämän yli, että mun ei välttämättä tarvi sitä kertoa. Oli pelottavaa -- nyt on vähän pelottava lähteä takaisin kotiin. (Haastateltava 2)

Yliopistolla venäläistaustaiset opiskelijat oli haastateltavan 2 kuulemien huhujen perusteella positioitu jollakin tapaa syyllisiksi sotaan. Oli pelkoa siitä, että venäläistaustaiset opiskelijat lähetettäisiin pois maasta (haastateltava 2) tai venäjän opiskelijoiden ainejärjestöä boikotoitaisiin (haastateltava 1).

Oli pelottavaa just niinku koulussa: Miten muut suhtautuvat? Ja ensin oli vähän epäselvää, mitä mulle tapahtuu -- jos mä oon Venäjältä kotoisin, jos mulla on opiskelun perusteella oleskelulupa. Aika paljon huhuja oli, että lähetetään kaikki opiskelijat takaisin kotimaahan, että ne ansaitsevat sitä, heidän pitäis lähteä pois. -- Pelottavalta tuntui mitä mulle tapahtuu. Mä en siis tehnyt miten pahaa kenellekään. Miksi mun pitäisi kärsiä? (Haastateltava 2)

On ollut semmoista syrjivää ja provosoivaakin käytöstä meidän ainejärjestöjä kohtaan -- osoittelua ja supinaa ja on kierretty kaukaa ja vähän niinku katsottu väärällä silmällä ja sitten ihan silloin alkuaikoina kun tuli nää että pistettiin niinku boikottiin vähän kaikkea ja kaikki lähti kaikki firmat sieltä Venäjältä niin oli jodelissa joku kun sehän on siis nimetön palvelu niin siellä oli joku tämmöinen että pitäisikö meidän nyt boikotoida [venäjänopiskelijoiden] ainejärjestöä. (Haastateltava 1)

Haastateltavaa 3 taas on nimitelty yliopistolla sukunimen perusteella ”vitun venäläiseksi”:

Ja sitten ne jakoi sieltä jotain papereita missä oli niinku meidän kaikkien nimet. Ja sitten tietysti se että luettiin [osallistujan nykyinen venäläinen nimi] niin sitten joku oli että vitun venäläinen mä että kiitos. – – mun kaverit oli silleen niinku että mitä hittoa, mutta niinku mä olin sillei, että ei nosteta tästä enempää niinku meteliä niinku tästä tulee vaan isompi sotku jos tästä lähtee niinku silleen nostaa ääntä silleen että okei mennään matalan profiilin niinku antaa mennä, se unohtuu koska en mä tiedä mä jaksaa alkaa tappelee ihmisten kanssa koska musta tuntuu että sitten on vaan enemmän niinku haittaa kun löytyy. (Haastateltava 3)

Haastateltavan 3 kaverit reagoivat nimittelyyn ja osoittivat näin suojelevansa ystäväänsä, mutta hän itse suojautui välttämällä reagointia tai provosoitumista, koska piti sitä hyödyttömänä tai jopa haitallisena.

Myös opetusharjoittelutilanteet koulussa ja oppilaiden mahdolliset positioinnit ja asenne haastateltavan 2 venäläistä taustaa kohtaan aiheuttivat pelkoa:

Koulussa oli pelottavalta, miten niinku oppilaat suhtautuvat tähän? Miten mä voisin vastata? Harjoittelujaksossa oli pari kertaa, että no kyllä oppilaat huomaavat. Mulla on aksentti ja mä en ole Suomesta kotoisin. (Haastateltava 2)

Haastateltava 2 kuvaa myös välttelevänsä puheenvuorojen ottamista luentotilanteissa, vaikka hänellä olisi keskusteluun hyödyllisiä näkökulmia. Hän ei halua kiinnittää huomiota taustaansa:

– – vaikkapa luennon aikana keskustelussa mä yritän välttää, tai siis kyllä mä puhun joskus, mutta joo, aika siis nyt mietin pitkään pitäisikö puhua tästä vai ei. Jos se liittyy jollakin tavalla – – kyllä mä niinku ymmärrän että se liittyy meidän keskusteluun, ehkä mä voisin tuoda jotain hyvää ja hyödyllistä ja jakaa omia ajatuksia, mutta nyt pitäisi miettiä viis kertaa – – ennen kun kerrot jostakin koska et halua saada semmoista lisää huomiota sun persoonaa ja sun omaan taustaan tai aiheuta mitään keskusteluja. (Haastateltava 2)

Institutionaalisissa tilanteissa koettu suojautumisen tarve kattoi siis niin viranomais- kuin opiskelutilanteita.

3.3 Toivon diskurssi

Vaikka viha venäläisiä kohtaan koetaan tällä hetkellä syväksi ja sota pitkäkestoiseksi, haastatteluissa nostetaan esiin toivo tulevaisuuden suhteen. Haastateltavat toivovat pääsevänsä tapaamaan Venäjällä asuvia perheitään. He odottavat asenteiden muuttumista ja toivovat avoimuutta myös läheisissä suomalaisissa verkostoissaan. Tulevina opettajina he myös positioivat itsensä sillanrakentajiksi (käsitteestä tarkemmin ks. Brandsma, 2017).

Tarinalinjana oma elämänkaari, perhe ja suku

Tulevaisuudenpelon lisäksi kaikkien haastateltujen puheessa rakentui varovainen toivo sodan loppumisesta ja uuden yhteyden ja dialogin syntymisestä. Haastateltavat ylläpitävät

mielessään toivon ajatuksia: ”yritän miettiä sitä, että kyllä tämä tästä järjestyy kun itse tiedän että venäläiset on tosi sydämellisiä ja semmoisia, itse tunnen niitä” (haastateltava 1).

Seuraavassa katkelmassa haastateltava 1 puhuu toiveestaan nähdä itselleen tärkeitä ihmisiä Venäjällä ja myös esittää vahvan näkökantansa seuraavasta sukupolvesta: pelosta huolimatta puheessa rakentuu toivo venäläisen identiteetin ja kielen säilymisestä.

No siis kyllä mua joo pelottaa että – – loppuuko tämä koskaan ja jos loppuu niin muuttuuko mikään – – kyllä mä haluaisin Venäjälle mennä käymään, että se on mulle tärkeä paikka ja siellä on tärkeitä sukulaisia – – kyllä mua niinku silleen pelottaa, mutta sitten taas samaan aikaan mä oon tosi vahvasti sitä mieltä, että kun aikanaan saan itse lapsia niin kyllä se tulee sen kielen osaamaan myös ja kulttuurin että kyllä niiden pitää pystyä puhua niiden sukulaisten kanssa Venäjällä. Että se olisi ollut ihan järkyttävää, jos mä en olisi pystynyt vaikka mummon kanssa jutella kun hän ei puhu suomea. (Haastateltava 1)

Myös haastateltavalla 3 on Venäjällä läheistä perhettä ja tärkeitä suvun paikkoja. Toivon diskurssi on jopa malttamaton: ”No mielessä että heti kun sota loppuu ja kaikki rajoitukset nostetaan pois, niin meikäläinen on ensimmäisenä rajan toisella puolella.”

Tarinalinjana sosiaaliset verkostot Suomessa

Dialogin toivo liittyy menneeseen vuoteen, tähän hetkeen ja myös tulevaisuuteen.

Haastateltava 1 toivoisi läheisiltä ystäviltaan avointa, kiinnostunutta keskustelua:

No ehkä jotkut niinku lisäkysymykset – – että näyttää sen että on niinku kiinnostunut, koska siitä jäi vähän niinku – – että ajaa ettei tota nyt kiinnostanutkaan sitten että tuntuu että kysyy sen takia että on pakko kysyä. Mutta tota kysyä justiin jotain lisäkysymyksiä tai sanoa että voit kertoa lisää jos haluat – – että mä olisin saanut ehkä puhua enemmän koska silloin aluksi tuntui että on niinku tosi yksin. (Haastateltava 1)

Vaikka konfliktin ratkaisua ei näy lähitulevaisuudessa, haastateltavat puhuvat myös toiveestaan siitä, että sekä venäläiset että ukrainalaiset voisivat tuntea olonsa turvalliseksi Suomessa:

Ja sitten niinku toivon myös että ukrainalaiset pääsee niinku hyvin mukaan vaikka varmastikaan kaikki ei Suomeen tule jäämään mutta kuitenkin että ne sais ainakin sitä turvallisuudentunnetta. (Haastateltava 1)

Haastateltavan 2 puheessa toistuu toive siitä, että ”joskus se loppuu”. Hän toivoo myös Suomessa elävien ukrainalaisten ymmärtävän, että hän sanoutuu irti Venäjän sotatoimista ja propagandasta. Hänellä on pelon rinnalla toivo siitä, että joskus tulevaisuudessa rakennetaan dialogia eri ihmisryhmien kesken: ”Toivon että joskus me voisimme avoimesti tästä keskustella ihan yleisellä tasolla.”

Tarinalinjana institutionaaliset tilanteet

Kukaan haastatelluista ei ole saanut yliopiston henkilökunnalta toivomaansa henkilökohtaista tukea: ”No ei ei tukea en oo kyllä saanut. En ole kyllä osannut myöskään pyytää, mutta en ole saanut” (haastateltava 1). Myös haastateltava 3 esitti toiveen, että yliopisto ja koko suomalainen yhteiskunta olisi huomionnut venäläistä vähemmistöä paremmin. Nyt niille, joiden sukulaisia on ”väärällä puolella sotaa”, ei ole osoitettu myötätuntoa. Haastateltava 3 kritisoi polarisaatiota hyvä Ukraina – paha Venäjä ja yliopistollakin yleistynyttä mustavalkoista ajattelua. Tilanteet ovat hänen mukaansa monimutkaisia ja molemmilla puolilla on ”ihmisiä”. Esimerkiksi hänen sukulaisensa olisi päässyt Venäjän liikekannallepanoa pakoon, mikäli Suomi ei olisi laittanut rajojaan kiinni.

Mutta niinku mä tiedän kaikki ne nyanssit mistä puhutaan – – yliopistossakin että ei niinku ole vaan sellaista yksi niinku valkoinen ja musta niinku hyvä ja paha, on harmaan eri sävyjä, mutta just tuntuu että tässä kohtaa tää niinku ajattelutapa pyyhittiin pöydältä pois kokonaan on hyvä Ukraina ja paha Venäjä. (Haastateltava 3)

Haastateltava 4 puolestaan toteaa, että yliopistolla ainelaitoksen henkilökunta ei ole keskustellut Venäjä–Ukraina-tilanteesta venäläistaustaisten opiskelijoiden kanssa, mutta ensimmäisen vuoden opiskelijat ovat itse nostaneet asian esiin ja keskustelleet lukuvuoden alussa tutoreiden kanssa. Opiskelukaverit ovat muidenkin puheessa niitä, joilta on saatu tukea: he eivät ole vältelleet aihetta eivätkä myöskään positioineet heitä ainoastaan venäläisyyden edustajiksi.

Kaikkien haastateltavien puheessa nämä yksinjäämisen kokemukset, kuten myös muut syrjäntäkokemukset, kääntyivät toivon diskurssissa myös vahvuuksiksi. Haastateltavalle 3 sodan aikaiset vähemmistökokemukset ovat antaneet tärkeää ymmärrystä vähemmistöistä yleisemminkin, mikä on tärkeää tulevassa opettajan työssä:

– – jotenkin tuli semmoinen olo että musta on tehty niinku vähemmistö silleen tekemällä tehty ja sitten niinku sympatiat muita vähemmistöjä kohtaan nousi kyllä suuresti siinä kohtaa – – osaa suhtautua niinku tuolla luokkahuoneessakin eri tavalla sillä, että siellä voi olla takana mitä tahansa niillä lapsilla (Haastateltava 3)

Myös haastateltava 2 reflektoi, että hän pystyy ymmärtämään maahanmuuttotaustaisia oppilaita: ”Mä tiedän kuinka haastavaa voi olla oppilaille koulussa – – ihan istua kaveriporukassa ja keskustella – – se vaatii joskus ihan hirveästi.” Koulua hyödyttäisi, jos muualta tuleva opettaja positioitaisiin asiantuntijaksi ja erilaisia näkökulmia kuultaisiin: ”Ehkä meidän mielipidettä olisi hyvä ottaa huomioon, koska meillä on vähän erilainen näkökulma, kriittinen ajattelu vähän on kehittynyt.” Nyt suhtautuminen venäläiseen taustaan pelottaa, mutta hän kokee, että voisi jatkossa tukea venäläistaustaisia oppilaita. Toisaalta hän ei positioi itseään erityisesti venäläiseksi vaan ”mistä tahansa muualta” tullee, jolla on

erilainen ja tuore näkökulma moneen asiaan. Tällaiseen moninaisuuteen hänen tietääkseen Suomessa kannustetaan:

Mulla on itsellä niin positiiviset kokemukset siitä niin mä haluan niinku tuoda niitä myös muille varsinkin semmoisille jos on niinku syystä tai toisesta muuttanut toisesta maasta Suomeen, niin sitten varsinkin niinku vielä korostaa sitä oman kielen ja maan merkitystä. Ja no kyllähän mä nyt tietysti haluan poistaa tai yrittää vähentää ainakin sitä stigmaa venäjän kielen ympäriltä (Haastateltava 3)

Kouluilla on iso rooli myös siinä, miten venäläisyyttä representoidaan ja miten venäläisiä opitaan positioimaan. Haastateltava 3 pohtii, että venäläisyyttä ja venäläistä kulttuuria voisi historian tunneilla tuoda esiin muutoinkin kuin sotien kautta:

Ehkä siitä voisi niinku opettaa tyyliin venäjän kulttuuriin silleen positiivisessa mielessä, koska musta tuntuu että siitä puhutaan vaan kauhean negatiivisesti koko aika just sillee että mistä suomalaiset saa tietää venäjästä sitten on niinku historiantunti missä puhutaan sodasta ja kuinka niinku venäläiset tappoi suomalaisia. Jee mutta sitten ei hirveästi ole mitään positiivista. Että niinku siitäkin voisi puhua jossain kohtaa. Mä en tiedä mihin kurssille sen ujuttaisi muuta kuin venäjän tunneilla. (Haastateltava 3)

Haastateltavat 3 ja 1 esittävät selkeän toivomuksen siitä, että opettajat eivät kouluissa välttelisi oppilaiden opiskelijoiden taustojen, ajatusten ja kokemusten käsittelyä vaan oppilailta kysyttäisiin suoraan, miten he toivovat taustojensa käsiteltävän:

Haluatteko, että näistä asioista puhutaan? Haluatteko tuoda omaa kulttuurianne esiin täällä? Vai haluatteko että ignorataan ja mennään asiassa eteenpäin? Kumpi on teidän mielestä kivempi? Kysy ihan vaan kysy. (Haastateltava 3)

Kyllä mä ainakin toivon että saa jokainen olla niinku vapaasti oma itsensä – ja kysellään (Haastateltava 1)

Myös tämän tutkimuksen haastattelutilanne tuntui kaikista mahdollisuudelta jäsentää omia ajatuksia:

Kun tuli tästä teiltä viestiä niin mä olin sillein että hei että mä pääsen vihdoon niinku puhumaan tästä niin että joku kysyy osaa kysyä varmastikin ne oikeat asiat, että kun näitä on nyt vuoden niinku pyöritellyt päässä. Ja kun en tiedä, ei niitä pysty jäsentämään niitä ajatuksia jos vaan sanotaan että no kerro miltä susta tuntuu. Mutta sitten kun joku kysyy niinku konkreettisesti niin sitten niinku helpottaa. (Haastateltava 1)

4 Johtopäätökset

Olemme tässä artikkelissa tarkastelleet neljän venäläistaustaisen yliopisto-opiskelijan pohdintaa siitä, kuinka he positioivat itsensä ja kuinka heitä positioidaan suhteessa venäläisyyteen ja vallalla olevaan diskurssiin pahasta Venäjästä. Keskeinen tarinalinja tässä tutkimuksessa on Venäjän hyökkäyssota Ukrainaan (ks. positioinneista kehkeytyvissä ja eskaloituvissa konflikteissa myös Moghaddam ym., 2008): se värittää ajallisena ja

paikallisena tapahtumana kaikissa muissakin tilanteissa tapahtuvaa positiointia. Toisaalta osallistujilla on tarinalinjanaan koko elämänkaarensa, johon suhteet perheeseen ja sukuun liittyvät tiivistä. Toisena tarinalinjana hahmottuivat sosiaaliset verkostot Suomessa ja kolmantena ajallisesti ja paikallisesti tarkkarajaisemmat tarinalinjat institutionaalisissa tilanteissa, kuten viranomaisten kanssa asioidessa ja yliopisto-opinnoissa. Paikoin nämä tarinalinjat myös risteävät keskenään.

Aineistossamme oli nähtävissä, että haastateltavat neuvottelevat oman positionsa lisäksi myös kansojen – suomalaisten ja venäläisten sekä ukrainalaisten ja venäläisten – välisistä suhteista nykyisessä maailmanpoliittisessa tilanteessa ja myös peilaten kauemmas historiallisiin tapahtumiin. Positiointeja voikin tarkastella sekä kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa että laajemmista, myös institutionaalisissa ja valtioiden välisissä tarinalinjoissa, joissa esimerkiksi vihollisuudet ovat voineet rakentua sukupolvien ajan (Harré ym., 2009; Moghaddam ym., 2008).

Kaikki haastateltavat ovat olleet ylpeitä taustastaan ja tulleet pääosin positiivisesti positioituiksi lapsuudessaan ja nuoruudessaan, vaikka kaikilla on myös syrjintäkokemuksia. Syrjivä puhe ja käytös positioi heidät ”toisiksi”, ei ”meihin” kuuluviksi (Moghaddam & Harré, 2010; Saukkonen, 2023). Venäjän hyökkäyssota on kuitenkin ollut kaikille käännekohta, joka on rakentanut **identiteettiristiriidan diskurssin**. Venäläisyyteen kiinnitytään ennen kaikkea läheisten ihmissuhteiden, mutta myös kielen ja kulttuurin kautta.

Venäjän valtiollisesta politiikasta tai venäläisen median propagandasta sen sijaan irrottaudutaan, mitä osoitetaan myös konkreettisin teoin, esimerkiksi tekemällä vapaaehtoistyötä ukrainalaistaustaisten pakolaisten hyväksi. Samanaikaisesti poliittisesta tilanteesta koetaan venäläistaustan vuoksi myös syyllisyyttä ja vastuuta. Tätä vahvistaa se, että sodan syttymisen jälkeen ympäristö positioi heidät entistä vahvemmin venäläisiksi ja asettaa heidät myös sodan asiantuntijoiksi ja selitysvollisiksi poliittisista käänteistä.

Moraalinen reflektointi (Harré, 2012) näkyikin vahvasti haastateltaviemme positioinneissa. Tämä liittyi sisäiseen konfliktiin (Harré & Moghaddam, 2008), perheen ja suvun välisen säilyttämiseen ja suojelemaan, ystävien ja tuttavien kanssa vuorovaikuttamiseen sekä myös tulevaisuuden rakentamiseen tulevana opettajina suomalaisessa yhteiskunnassa.

Haastateltavat reflektoivat myös historian tapahtumia, ja näin moraalinen positiointi ulottui valtioiden välisiin suhteisiin saakka (Harré, 2012).

Pelon diskurssi näkyy haastatteluissa konkreettisesti suojautumisena sekä oman perheen suojelemisena. Oma taustaa on jouduttu piilottelemaan, ja pelko on liittynyt jopa siihen, lähetetäänkö opiskelija pois maasta. Kaikki haastateltavat korostivat, etteivät halua tehdä itsestään numeroa. Haastateltavien diskursseja ja positiointeja voidaankin suhteuttaa myös Brandsman (2017) polarisaation dynamiikkaa kuvaavaan malliin, jossa viisi toimijaroolia (yllyttäjät, liittyjät, hiljaiset, sillanrakentajat ja syntipukit) muodostaa polarisaation mekanismin. Näistä haastateltaviemme toimijaroolia voidaan verrata *hiljaisiin*, jotka eivät julkisesti ota kantaa ja paljasta näkemyksiään, vaikka heillä voi olla moninaisia ajatuksia ja motiiveja. Vaikka hiljaisten joukko voi olla heterogeeninen ja syyt hiljaisuuteen moninaisia, venäläistaustaisilla opiskelijoilla tärkeimpiä syitä ovat kenties suojautuminen ja läheisten suojelu mutta myös se, että he tarkastelevat tilanteita hienovireisesti ja näkevät niissä monia puolia.

Heillä olisi kokemustaustansa turvin eväitä toimia myös *sillanrakentajina*, jotka voisivat kumota ennakkoluuloja ja tehdä näkyväksi yhteiskunnassa vaikuttavien diskurssien ja asenteiden leimaavuutta ja mustavalkoisuutta. Tämä näkökulma tulee esiin haastatteluissa rakentuneessa **toivon diskurssissa**, jossa toivotaan sodan loppumista ja dialogin rakentumista eri ihmisryhmien välille. Siinä haastateltavamme tulevana opettajina vaikuttavat tiedostavan roolinsa mahdollisina sillanrakentajina omien vähemmistökokemustensa takia. Brandsma (2017) korostaa, että kaikki toimijaroolit ovat osa polarisaation rakenteellista mekanismia, eivät sinällään hyviä tai huonoja, mutta yksilöiden tulisi tiedostaa ja tietoisesti valita oma roolinsa. Tämä vaatii yksilöiltä rohkeutta, mutta se on keino purkaa vastakkainasetteluja.

Tutkimuksemme rajoitteita pohtiessa on tärkeä huomata, että haastattelutilanne itsessään muodosti yhden ajallisen ja paikallisen tarinalinjan. Osallistujat rakensivat positiointeja myös luodessaan meille tutkijoille jollain tapaa koherenttia narratiivia elämänsä tapahtumista ja omasta venäläisestä identiteetistään sekä hahmottaessaan syy-seuraussuhteita ja positioidessaan itseään suhteessa muihin ihmisiin (ks. esim. Depperman, 2015). Haastattelut tehtiin suomeksi, mikä varmasti vaikutti jotenkin haastateltavien identiteettipohdintoihin, vaikka suomen kielen taito ei estänyt tai rajoittanut heidän ilmaisuaan. Venäjän kielellä identiteettipohdinta olisi voinut olla toisenlaista. Vaikka tutkimuksemme on laadullinen ja perustuu pieneen aineistoon, tulokset sodan aiheuttamista identiteettiristiriidan sekä

turvattomuuden kokemuksista ovat linjassa esimerkiksi Culturas-säätiön tekemän laajemman selvityksen kanssa (<https://culturas.fi/hankkeemme/suomen-venajankieliset-2022/>).

Myös haastattelutilanne rajasi näkökulmia: tutkijapositionimme ja ennen kaikkea poliittinen tilanne ja Venäjällä asuvan perheen asema vaikuttivat siihen, mitä haastateltavista tuntui turvalliselta kertoa. Haastateltavat olivat pohtineet ja keskustelleet lähteistensä kanssa turvallisuustekijöistä jo ennakolta. On muistettava, että vaikeneminen ja väistäminenkin ovat yksi diskursiivinen valinta. Toisaalta opiskelijat toivat selvästi ilmi, että haastattelu oli heille ensimmäinen tilanne, jossa heidän kokemuksistaan oltiin kiinnostuneita ja jossa he pääsivät sisäisen reflektoinnin asemesta jäsentämään ajatuksiaan ja positiointejaan jollekin ulkopuoliselle.

Eri ihmisryhmiin kohdistuvat positioinnit, uskomukset ja asenteet ruokkivat konfliktien kehittymistä ja syventävät polarisaatiota. Positioinnit näkyvät puheessa ja konkreettisessa toiminnassa mutta voivat silti olla luonteeltaan tiedostamattomia ja kyseenalaistamattomia (Moghaddam ym., 2008). Niitä voidaan kuitenkin kyseenalaistaa ja purkaa tekemällä narratiiveja näkyviksi kysymällä ihmisiltä itseltään, mihin haastateltavammekin kannustivat (vrt. ”Why not ask them?” Moghaddam ym., 2008).

Polarisaatiokehitykseen voidaan näin ollen puuttua koulutuksen kontekstissa (Miles & Singal, 2010). Kestävän tulevaisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja demokratian vahvistamiseksi dialogia eri taustoista tulevien opiskelijoiden välillä tulisi edelleen rakentaa ja vahvistaa (Saukkonen, 2023; depolarize.fi). Opettajien tulisi kaikilla koulutusasteilla ottaa vastuuta turvallisempien tilojen luomisesta, jotta erilaisista taustoista tulevien ja marginalisoitujen yksilöiden tarinat pääsevät kuuluville. Sensitiivisten aiheiden välttely on ymmärrettävää – opettajat haluavat ehkäistä konflikteja ja suojella näin opiskelijoitaan. Opettajilta voi myös puuttua taitoja rakentaa dialogia vaikeista, henkilökohtaisistakin teemoista. Samalla kun tulisi olla kriittinen eri valtioiden harjoittamaa diktatuuria ja kolonialismia kohtaan, tulisi ymmärtää yksilöiden identiteettiristiriitoja.

Tärkeintä lieneekin tiedostaa, että yksilöiden tarinoiden sivuuttaminen vahvistaa entisestään polarisaatiota. Me itsekkin tutkijoina epäröimme tarttua teemaan ja pohdimme pitkin matkaa, miten aiheesta tulisi kirjoittaa. Haastattelutilanteet olivat kuitenkin sekä osallistujille että meille tutkijoille huojentavia ja ymmärrystä lisääviä hetkiä.

Lähteet

Brandsma, B. (2017). Polarisation. Understanding the dynamics of Us versus Them. BB in Media.

Culturas (2022). Suomen venäjänkieliset 2022 -selvityksen alustava raportti.

<https://culturas.fi/hankkeemme/suomen-venajankieliset-2022/>

Depolarize.fi. Vastakkainasettelun purkaminen ja toimivien väestösuhteiden edistäminen dialogilla ja sovittelulla. <http://www.depolarize.fi/>

Depperman, A. (2015). Positioning. Teoksessa A. De Fina, & A. Georgakopoulou (toim.), The handbook of narrative analysis (s. 369–387). Wiley Blackwell.

Harré, R. (2012). Positioning theory: moral dimensions of social-cultural psychology. Teoksessa J. Valsiner (toim.), The Oxford handbook of culture and psychology (s. 191–206). Oxford University Press.

Harré, R., & Moghaddam, F. M. (2008). Intrapersonal conflict. Teoksessa F. M. Moghaddam, R. Harré, & N. Lee (toim.), Global conflict resolution through positioning analysis (s. 65–78). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-72112-5_4

Harré, R., Moghaddam, F., Pilkerton Cairnie, T., Rothbart, D., & Sabat, S. (2009). Recent advances in positioning theory. Theory and Psychology, 19(1), 5–31. <https://doi.org/10.1177/0959354308101417>

Harré, R., & Van Langenhove, L. (1999). Positioning theory: Moral contexts of intentional action. Blackwell.

Heller, M. (2001). Critique and sociolinguistic analysis of discourse. Critique of anthropology, 21(2), 117–141. <https://doi.org/10.1177/0308275X0102100201>

Heller, M., Pietikäinen, S., & Pujolar, J. (2018). Critical sociolinguistic research methods: studying language issues that matter. Routledge, Taylor & Francis Group.

Kayi-Aydar, H. (2018). Positioning theory and discourse analysis. Teoksessa H. Kayi-Aydar: Positioning theory in applied linguistics: Research design and applications (s. 27–40). Palgrave Macmillan.

Maahanmuuttovirasto (2023a). Tilastot – hakemukset. <https://tilastot.migri.fi/#applications> (20.8.2023)

Maahanmuuttovirasto (2023b). Tilapäisen suojelun tilastot. <https://migri.fi/tilapaisen-suojelun-tilastot> (8.5.2023)

Miles, S., & Singal, N. (2010). The Education for All and inclusive education debate: conflict, contradiction or opportunity? *International Journal of Inclusive Education*, 14(1), 1–15. <https://doi.org/10.1080/13603110802265125>

Moghaddam, F., & Harré, R. (2010). Words, conflicts and political processes. Teoksessa F. Moghaddam, & R. Harré (toim.), *Words of conflict, words of war: How the language we use in political processes sparks fighting*. Praeger.

Moghaddam, F., Harré, R., & Lee, N. (2008). Positioning and conflict: An introduction. Teoksessa F. M. Moghaddam, R. Harré, & N. Lee (toim.), *Global conflict resolution through positioning analysis*. Springer.

Pietikäinen, S., & Mäntynen, A. (2019). Uusi kurssi kohti diskurssia. *Vastapaino*.

Pöyhönen, S. (24.2.2023). Rovaniemellä asuva venäläinen Maria, 24, harkitsee, mitä kieltä puhuu julkisilla paikoilla, mutta kokee olevansa suhteellisen turvassa. *Yle uutiset*. <https://yle.fi/a/74-20019197>

Rynkänen, T., & Pöyhönen, S. (2010). Russian-speaking young immigrants in Finland: educational and linguistic challenges for integration. Teoksessa M. Lähteenmäki, & M. Vanhala-Aniszewski (toim.), *Language ideologies in transition: Multilingualism in Russia and Finland* (s. 175–194). Peter Lang.

Saresma, T. (18.12.2019). "Me": solidaarisuus, polarisaatio ja poteroituminen. *Politiikasta*. <https://politiikasta.fi/me-solidaarisuus-polarisaatio-ja-poteroituminen/>

Saukkonen, P. (2023). Sallitaan, kielletään, siedetään. Yhteiset pelisäännöt moninaiseen yhteiskuntaan. *Tankesmedjan Magma*. https://magma.fi/wp-content/uploads/2023/01/Saukkonen_fi_-1.pdf

Tilastokeskus (2022). Vieraskielisten määrä kasvoi ennätysellisen paljon vuonna 2021 – venäjää puhuvat suurin vieraskielisten ryhmä. <https://www.stat.fi/uutinen/vieraskielisten-maara-kasvoi-ennatysellisen-paljon-vuonna-2021-venajaa-puhuvat-suurin-vieraskielisten-ryhma>

Tilastokeskus (2023). Maahanmuuttajat väestössä. Vieraskieliset.

<https://www.stat.fi/tup/maahanmuutto/maahanmuuttajat-vaestossa/vieraskieliset.html>

(1.2.2023)

Valtanen, J., & Hanska, J. (22.1.2023). IL-kysely: Venäläisistä maahanmuuttajista tuli erittäin epätoivottuja. Iltalehti. <https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/d43fea86-f59f-46f5-9215-a245af49e10f>

Varjonen, S., Zaniatis, A., & Ritas, M. (2017). Venäjänkieliset Suomessa. Cultura-säätiö. https://culturas.fi/wp-content/uploads/2020/05/Venajankieliset_Suomessa_fi.pdf